

# Бошланғич синфларда табиатшуносликни ўқитиш педагогик асослари

**Қодиров Раҳмон**

Термиз давлат университети ҳузуридаги халқ таълим ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш хухудий маркази катта ўқитувчиси

**Болтаева Соҳиба Ҳамзаевна**

Шеробод тумани 60-сон умумий ўрта таълим мактаби ўқитувчиси

**Амирова Дилафруз Ўраловна**

Ангор тумани 21-сон умумий ўрта таълим мактаби

**Маматалиева Қундуз Дўстбоевна**

Шеробод тумани 1-сон умумий ўрта таълим мактаби ўқитувчиси,

**Исматова Жамила Дўстқобилавна**

Қизириқ тумани 68-сон умумий ўрта таълим мактаби ўқитувчиси,

Табиатшуносликни ўқитиш методикаси табиатшуносликни ўқитишда болаларни ҳар томонлама тарбиялашнинг мазмуни ва методларини очиб берувчи педагогик фандир. У педагогикада ишланган тадқиқотларга асосланади ва ўз предметни ўқитиш мазмуни ҳамда хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда унинг методларидан фойдаланади.

Ўқувчиларга табиатшуносликни ўргатиб бориш билан ўқитувчи уларни таълимни давом эттириш ва амалий фаолият учун зарур бўлган билим, ўқув ва куникмалар билан қуроллантирибгина қолмай, балки уларнинг дунёқараши, иродаси, характерини шакллантиради, ақлий қобилиятларини ривожлантиради ҳам. Шунга кура табиатшуносликни ўқитишнинг шакл ва методларини ишлаб чиқади.

Ўқитиш жараёни ўзаро боғлиқ бўлган қисмларни: предмет мазмуни, ўқитувчи ва ўқувчилар фаолиятини, яъни предметнинг ўзини, уни ўқитишни ва ўқишни, яъни билим, ўқув ва куникмаларни эгаллаб олишни ўз ичига олади. Шунга кура табиатшунослик методикасининг вазифалари қаторига ўқув предмети сифатида табиатшунослик мазмунини аниқлаш, ўқитишнинг метод ва услубларини тадқиқ қилиш, зарур ўқув жиҳозларини ишлаб чиқиш киради. Табиатшуносликни ўқитиш методикаси фақат ўқитиш жараёнини таърифлаш ва тушунтириш билан чекланиб қолмай, балки қоидаларни ҳам ишлаб чиқади, уларга асосланиб, ўқитувчи шу предмет бўйича болаларни муваффақиятли равишда ўқитиши мумкин. Табиатшуносликни ўқитиш методикаси ўқитувчининг тайёрланишидан тортиб, то ўқув материални ўзлаштириш натижаларини, жумладан синфдаги, уйдаги, синфдан ва мактабдан ташқари ишларни ҳисобга олишгача барча ўқитиш жараёнларини ўз ичига олади. Ўқитиш амалиётини ҳар томонлама ўрганиш ва натижаларни кейин ижодий равишда умумлаштириш асосида ўқитишнинг муайян қонуниятлари белгиланади ва уни яна ҳам яхшилаш бўйича тадбирлар ишлаб чиқилади. Чунончи, ўрганилаётган нарсаларни (ўсимлик ва ҳайвонларни) бевосита қабул қилиш (бу тўғри тасаввур ҳосил булишини таъминлайди) қонуниятлари асосида предметли ўқитишни қўлланиш бўйича аниқ тадбирлар ишлаб чиқилади.

Табиатшунослик методикаси ўрганадиган ва ишлаб чиқадиган масалалар доирасига қуйидагилар киради: ўқув предмети сифатида табиатшуносликнинг таълим ва тарбиявий аҳамияти, унинг тарбия системасидаги ўрни; ўқув материалнинг мазмуни ва уни тақсимлаш системаси;

---

ўқитиш методлари ва ўқувчиларни ташкил этиш шакллари; ўқув материаллари, ўқувчиларнинг ўзлаштириш жараёни ва ўқитиш натижаларини ҳисобга олиш; жихозлаш ва ўқув куролларидан фойдаланиш; дарсдан ва синфдан ташқари ишлар, ўқитишнинг моддий базаси.

Табиатшуносликни ўқитиш методикаси табиат ходисаларини ўзаро боғланишда ва ривожланишда ўрганишга имкон беради. Табиатшунослик методикаси педагогикада қулланиладиган тадқиқот методларидан фойдаланади. Тадқиқотчи-методист мактабда табиатшуносликни ўқитиш жараёнини кузатади, кузатилган фактларни таҳлил қилади ва таққослайди, ходисалар ўртасидаги қонуний боғланишларни аниқлайди, хулоса ва умумлаштиришнинг туғрилигини амалда текширади ва бунинг натижасида табиатшуносликни ўқитиш принципларини белгилайди. Кўзатиш ва тажриба табиатшуносликни ўқитиш методикаси соғасидаги энг муҳим методлардир. Педагогик фан сифатида табиатшунослик методикаси дидактика билан боғланган. Фақат таълим ва тарбиянинг педагогик мақсади ва вазифаларига асослангандагина мактаб табиатшунослик курсини тўғри тузиш, бошланғич ва ундан кейинги синфлар ўқув предметлари системасида унинг ўрни ва ролини аниқлаш мумкин бўлади. Ўқув материаллари танлаш ва уни синфлар бўйича тақсимлашга булган талаблар дидактик принциплар билан изоҳланади, улар хусусий методик масалаларни ҳал қилишда, ўқитиш методларини танлашда, шунингдек ўқувчиларнинг ўқув фаолиятларини ҳар хил кўриниш ва шаклларда ташкил қилишда ҳам етакчидир. Методик услубларни фақат ҳар бир ўқувчи психологиясини, ёши ва ривожланиш хусусиятларини ҳисобга олган ҳолдагина тўғри танлаш мумкин. Ўқувчиларни келгуси амалий фаолиятга тайёрлаш билан боғлиқ бўлган масалаларни ҳал этаётганда табиатшунослик методикаси педагогиканинг политехника таълими муаммоларини ишлаб чиқувчи бўлимига таянади. Табиатшуносликни ўқитишнинг тарбияловчилик характери тўғрисидаги масалани методика табиат ривожланишининг умумий қонуниятлари ва комплекс тарбия назариясига асосланиб ишлаб чиқади.

Табиатшунослик методикаси, шунингдек, физиология, анатомия, гигиена, ботаника, зоология, география, агротехника, метеорология, мантик ва психология билан ҳамма ҳам боғлиқдир. Шу фанлар билан бўладиган алоқа ўқитувчининг уша фанлар асосларини эгаллаган бўлишида, уларнинг энг муҳимларини ажрата олиш, материалларни ўқувчиларнинг ёш хусусиятига мос ҳолда тушунтира олиш ўқувларида намоён бўлади. Шахснинг камол топиши ва ривожланиши унинг айрим ишларни, муносабатни, характерни ўз ичига олган фаолият жараёнида боради. Бунда у ёки бу фаолият турининг — ўқиш, меҳнат, уйин, мулоқотларнинг далиллари (мотивлари) алоҳида аҳамиятга эгадир. Мулоқот далиллари ҳар қандай дарснинг таркибий қисми бўлиши керак. Уни ўқитувчи ҳисобга олмаса, табиат турғисидаги билимлар имкониятини пасайтириб юборади. Табиат билан турри ташкил қилинган мулоқот кичик ёшдаги мактаб ўқувчиларида гузалликни ҳис этишни бойитади ва чуқурлаштиради, уларда ўз ҳаракати ва ишини ўзи баҳолай олиш қобилияти ривожланади, бу ҳислатлар хулқ-атворнинг одобий ҳамда ахлокий нормаларини англаш, атрофдагиларга нисбатан масъулият ҳамда бурчни тарбиялаш учун зарурдир. Табиат билан мулоқот жараёнида уртоқларига, катталарга ҳурмат ва меҳр-муносабат вужудга келади. Табиатшуносликни ўқитиш методикаси олдида куйидаги вазифалар туради: — умумий таълим ва комплекс тарбия системасида табиатшуносликнинг ўқув предмета сифатидаги аҳамияти ва ўрнини аниқлаш. — табиатшунослик материалларини танлаш ва бирлаштириш (синтез қилиш). — унинг таълим ҳамда тарбиявий вазифаларини аниқлаш. Бошланғич мактабда табиатшуносликни ўқитиш табиат ҳаётидаги айрим фактлар ва усимликлар, хайвонлар ҳамда одамнинг ташқи хусусиятлари билан таништиришдангина иборат эмас. Табиатшуносликни ўқитиш жонли ва жонсиз табиатнинг ҳар-хил объектлари ўртасидаги, жонли табиат билан одамлар меҳнати ўртасидаги ўзаро алоқаларни кичик ёшдаги мактаб ўқувчилари тушуна оладиган шаклда очиб бериши, жонажон табиатга муҳаббатни, унинг бойлигини қуриқлаш ва эҳтиётлик билан фойдаланиш истақларини тарбиялаши керак. Шунга кўра педагогика билим юрларининг ўқувчилари

табиатшунослик дарсларини табиат муҳофазаси масалаларини ҳисобга олган ҳолда режалаштиришга ўрганадилар. Бошланғич мактаб табиатшунослик курси табиат ҳодисаларининг кенг доирасини қамраб олади, шу муносабат билан баъзан ўрганилаётган ҳодисалар билан ўзаро боғлиқ ҳолда кузатишлар олиб бориш қийин бўлади. Шунинг учун ҳам табиатшуносликни дастлаб ўрганиш учун объектлар танлашда қуйидагиларни: ўқувчиларнинг ёш хусусиятларини, ўрганилаётган материалнинг тушунарли бўлишини, унинг таълимий ва ривожлантирувчи таъсирини, улкашунослик материали булишини, олинган билимларни мактаб жонли табиат бурчаги ва ўқув-тажриба участкасидаги ишлар бажарилишида фойдаланиш имкониятини ҳисобга олиш зарур.

Табиатшуносликни ўқитиш методикасининг муҳим вазифаси — ҳар бир синф учун яқка тартибда дастур ишлаб чиқишдир. Умуман ўқув предметининг мазмуни мактаб дастури билан белгиланади, у табиатшунослик фанининг ривожлана бориши билан ўзгариб ва такомиллашиб боради.

Табиатшуносликнинг таълим ҳамда тарбиявий вазифаларининг бажарилиши учун хилма-хил ўқитиш методлари ва ўқув жараёнини ташкил қилишнинг ҳар хил шаклларида фойдаланиш керак бўлади. Барча таълим ва тарбиявий вазифаларнинг бажарилиши методларнинг турри танланишига боғлиқ. Табиатдаги мустақил кузатишларсиз кичик ёшдаги ўқувчиларда кузатувчанликни ривожлантириб бўлмайди, тирик организмларни бевосита ўрганмасдан туриб ўсимлик ва ҳайвонлар ҳаётини тушуниб бўлмайди, усимликларни ўстириш ва ҳайвонларни парвариш қилиш бўйича амалий ишлар бажарилмасдан кишлоқ хужалик меҳнатининг амалий ўқув, ҳамда кўникмаларини ҳосил қилиб бўлмайди. Табиатшуносликни ўқитиш жараёни фақат ўқитувчинигина эмас, балки ўқувчилар фаолиятини ҳам ўз ичига олади. Ўқитишнинг натижаси дастурда мулжалланган материал пухта ўзлаштирилган бўлиши керак. Шунинг учун ҳам ўқитиш методлари ва ўқувчиларни ташкил этиш шакллари ўрганиш уларнинг материални ўзлаштириб олиш жараёнини ўрганиш билан бирга боради. Шуғулланиладиган ҳар қандай методнинг аҳамиятини, ўқувчиларнинг материални ўзлаштирганлигини, уларда зарур тасаввур ва тушунчаларнинг шакллантирилганлигини тарбиявий натижаларни аниқламасдан туриб билиб бўлмайди. Фақат шу маълумотларга асосланиб, ҳар қандай методни туғри баҳолаш мумкин.

Ўқитиш ишида ўқувчилар билимини ҳисобга олишни турри ташкил этиш ва унинг асосида ҳар бир ўқувчи натижаларини ва умуман ўқитишни баҳолаш муҳим-дир, ўқитиш методлари тўғрисидаги масалани ишлаб чиқиш билан машғулотларнинг ўқув жиҳозлари тўғрисидаги масалалар ҳам чамбарчас боғлиқ;дир, чунки ўқув қуроллари ва бошқа жиҳозлар табиатшунослик тасаввурлари ва тушунчаларни шакллантиришнинг асоси ҳисобланади.

Табиатшунослик методикаси, шунингдек ўқитишнинг моддий баҳоси — табиатшунослик кабинети, тирик табиат бурчаги, ўқув-тажриба участкаси, география майдончаси, ўқитишнинг техника воситаларини ташкил этиш ва фойдаланиш масалаларини ҳам қараб чиқади, буларсиз табиатшуносликни ўқитишни тўғри олиб бориш мумкин бўлмайди.

### **Фойдаланилган адабиётлар рўйхати**

1. Е. М. , Григорянц А. И., Абдуллаева Т. Табиатшунослик (3-синф учун дарслик). Т., «Ўқитувчи», 1988.
2. Вельская Е. Л. Григорянц А. Г. Методика обучения в 3 классе (Ўқитувчи учун қулланма). Т., «Ўқитувчи», 1988.
3. Верзина А. К. Наблюдение погоды учащимися 1—4 классов. М., АПН, РСФСР, 1958.
4. Герасимова В. П. Животный мир нашей Родины (Пособие для учителей), М., «Просвещение», 1977.
5. Гоноболин Ф. Н. Психология (Учебное пособие для учащихся педучилищ). М.,

---

«Просвещение», 1973.